

GUIA DE CLASSE – Introducció

2. LES ECONOMIES EUROPEES PREINDUSTRIALS: CONTINUÏTATS I CANVIS ALS SEGLES MODERNS.

Malthusianisme i antimalthusianisme

Malthus

$$P = f(R)$$

Els recursos creixen en progressió aritmètica i la població ho fa en progressió geomètrica. Si no es controla la natalitat (per exemple, augmentat l'edat del matrimoni), es produirà fam per manca de recursos. En altres paraules si no es posen controls preventius, entraran en funcionament controls positius.

Recursos → 1 . 3 . 5 . 7 . 9 . 11
Població → 1 : 2 : 4 : 8 : 16 : 32

Antimalthusianisme

$$R = f(P)$$

- o Ester Boserup: sense pressió demogràfica no hi ha canvi tecnològic. Al segle XVIII són excepcionals les crisis malthusianes, ja s'han superat.
- o El gràfic adjunt mostra les possibilitats que s'ofereixen a les poblacions contradient la teoria de Malthus.

Demografia dels segles XVI a XVIII

Fins mitjan segle XVIII trobem l'Antic Règim Demogràfic, amb elevades taxes de natalitat i de mortalitat i un reduït creixement de la població

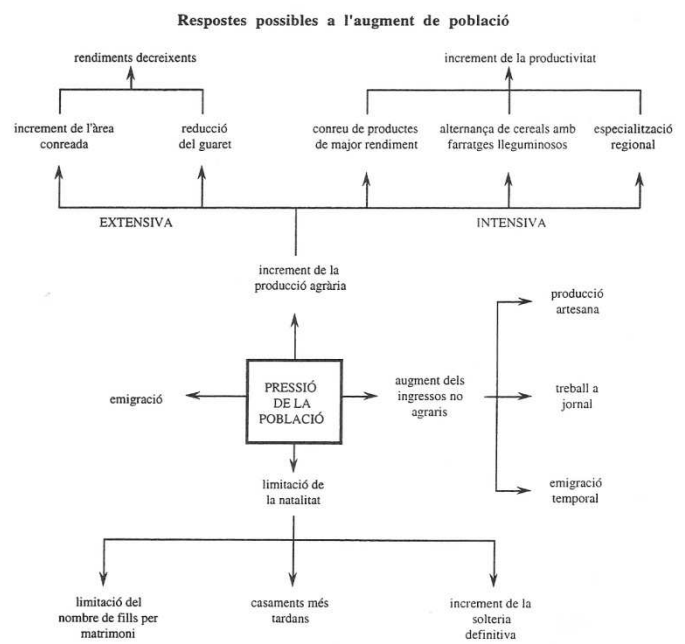
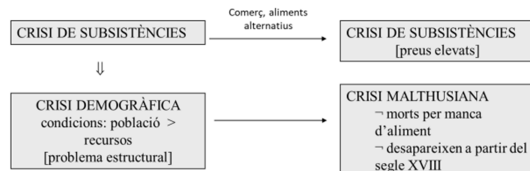
- o el creixement demogràfic europeu dels segles XVI i XVII es deu al moviment natural i no al immigratori.

Població europea (x10 ⁶)			
c. 1500	c. 1600	c. 1700	
82	105	115	

- o excedent modest al camp: emigració a la ciutat o a terres per colonitzar.
- o quan crisis fortes: doble impacte (crisi + emigració cap a les ciutats).
- o estructura per edat i sexe [piràmide d'edats] jove.

Segle XVI: època de la revolució dels preus

- o recuperació demogràfica des de la 2m. XV: s'afluïxen els controls positius i preventius
- o f. XV i XVI: el creixement es deu sobretot a la reducció de la mortalitat [debilitament del cicle collites/mortalitat; reducció de la mortalitat autònoma (epidèmies,...)]
- o creixement més alt [Europa septentrional i nord-occidental]
- o malgrat tot, mortalitat infantil alta i esperança de vida baixa, característiques de l'antic règim demogràfic.
- o a la segona meitat del segle, i sobretot a partir de les fams de començaments dels 70s., el creixement

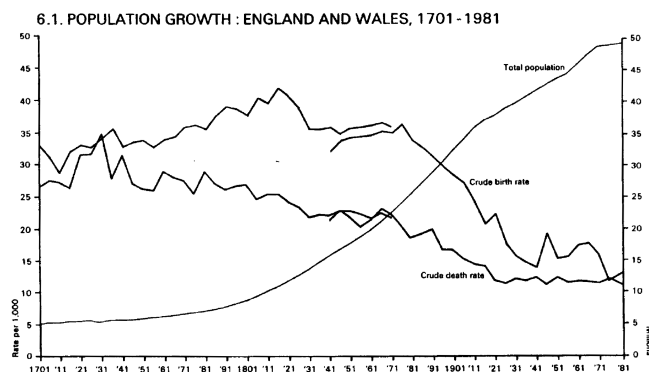
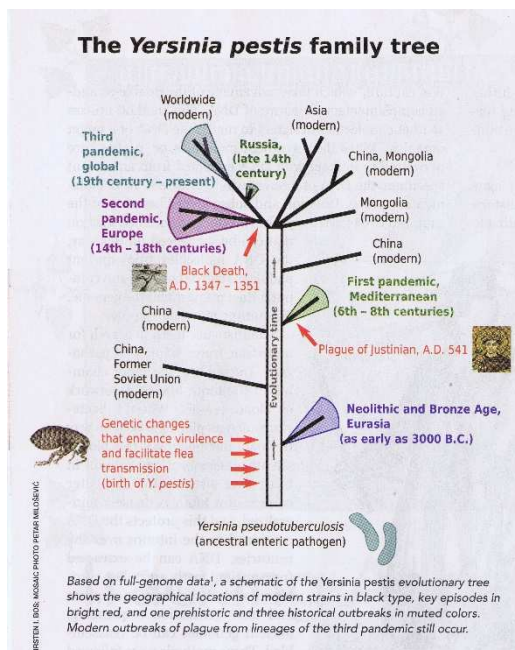
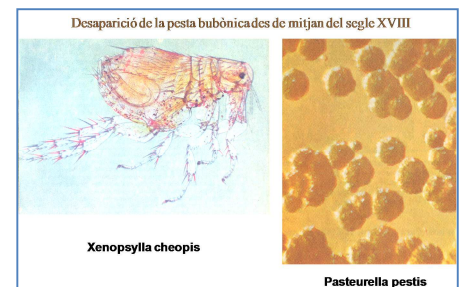
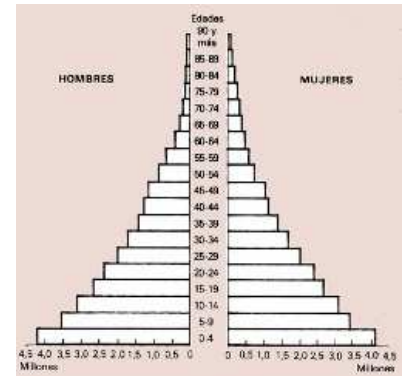

Font: Inspirat en D.B. GRIGG, *Population Growth and Agrarian Change: An Historical Perspective*, op. cit., pàg. 46

es redueix. Tornen a intervenir els controls preventius, però, donat que població i recursos s'han separat, les fams, les epidèmies i les guerres restabliran l'equilibri.

La crisi del segle XVII

- o nord i nord-oest d'Europa (+28%), però estancament a la segona meitat; també creixement a Anglaterra i Països Baixos; centre, est i sud (5%). Total, 9%.
- o guerres, epidèmies, fams, però el fons de la qüestió està en la resposta al gran creixement del XVI i l'increment de l'apropiació del producte per tercers.
 - Espanya, nombroses regions d'Itàlia meridional i d'Alemanya Central → balanç negatiu fins i tot a escala de tot el país.
 - A Alemanya guerra pagesa ja al segle XVI (1524-1525), amb reivindicacions als senyors. Conflicte que generà una gran mortalitat (100.000 pagesos morts).
 - Guerra nòrdica, Guerra sueco-polaca, Guerra dels Segadors a Catalunya,...
 - Guerra dels Trenta Anys (1618-1648).
- o dos tipus de crisi:
 - crisi malthusiana (les fams actuen quan els controls preventius es retarden)
 - crisi social (que explica perquè en ocasions la població es redueix per sota del nivell que podia viure amb els recursos existents)
- o perllongament de la vida mitjana al XVII a Europa.
- o aparició al XVII del "tipus europeu de matrimoni" a l'Europa occidental, especialment a Anglaterra, resultat de l'augment de l'edat mitjana del matrimoni i de la reducció de la freqüència matrimonial de cada grup d'edat. Aquest tipus de matrimoni es tradueix en que del 10 al 15 per cent de les dones no es casen mai, i de la resta la meitat ho fan amb més de 25 anys, la qual cosa redueix molt el nombre de fills per dona si ho comparem amb la resta d'Europa –per exemple, amb l'Europa mediterrània- on el 80 per cent de les dones es casen abans dels 25 anys i la resta també es casen.
- o quan hi havia una indústria rural important, depenent del capital comercial, no es produïa estancament o reducció (fundar una família significava dotar-se de mà d'obra per tal de participar en una activitat industrial).

El creixement del segle XVIII: nou règim demogràfic

- o Desaparició de les crisis malthusianes.
- o Desaparició de la pesta bubònica (desplaçament de la rata negra per la rata gris que porta amb més dificultat la puça que du el microorganisme de la pesta) i inici del nou règim demogràfic (natalitat alta i mortalitat catastròfica en descens, creixement natural alt). Millores higièniques i primera vacuna contra la verola (Jenner), que és la malaltia que substitueix la pesta quant a mortalitat.

Característiques del règim senyorial

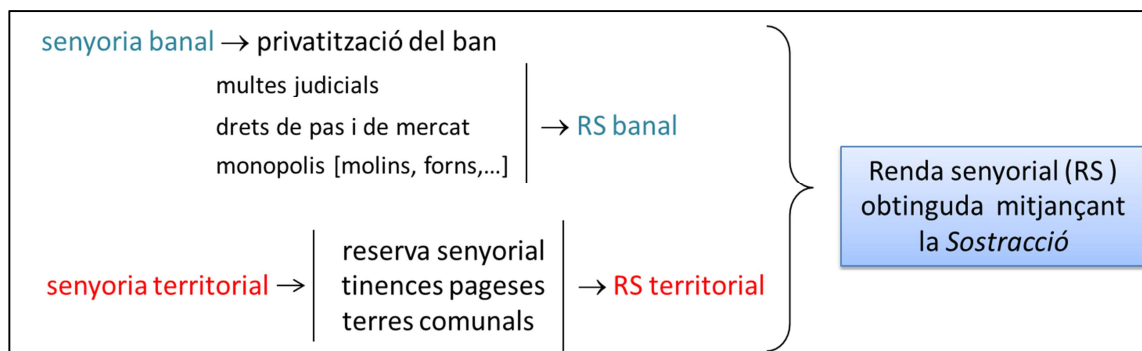
- o petita explotació pagesa.
- o nivell tecnològic baix amb innovacions en l'Europa nord-occidental en diversos moments.
- o en un primer moment (als segles XI-XII), limitacions en la comercialització.
- o noves relacions socials (segle XI) que continuen a l'edat moderna i que es basen en el sotmetiment de la població al ban, al poder senyorial.
- o en ocasions, servitud de la gleba. A la Catalunya Vella, per exemples, els remences eren els pagesos sotmesos a la servitud de la gleba: no podien deixar la terra i eren sotmesos a mals usos, a més de les rendes senyorials. Protagonitzaren dos guerres contra el règim senyorial.
- o a diverses regions de l'Europa occidental es produïren a finals de l'Edat Mitjana (segles XIV i XV) revoltes pageses que aconseguiren suprimir la servitud, generalment pagant, però es mantingué el règim senyorial.

Renda senyorial (RS) es genera per l'existència de la *Sostracció (S)*, que és la *relació d'explotació fonamental al feudalisme*.

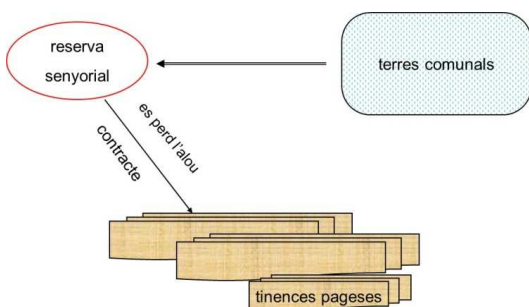
La sostracció seria la categoria històrica que denota l'explotació feudal. Renda senyorial denota les rendes concretes i el seu import.

$$\text{Taxa de sostracció} = \frac{\text{RS}}{\text{PP}}$$

PP = Producte pagès (valor de la producció)

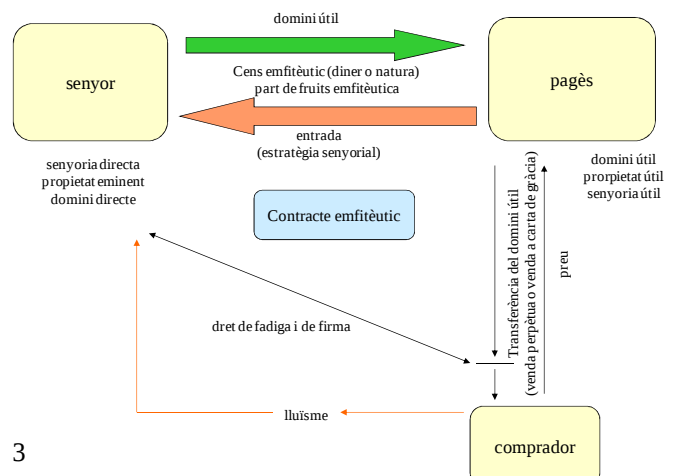

Senyoria territorial. Organització del territori

Emfiteusi: és el contracte que facilita l'estabilitat del pagès a la terra, a canvi de tota una sèries de rendes senyorials. L'emfiteusi és un contracte de natura feudal que implica la divisió de dominis o propietats: el domini o propietat útil que té el pagès emfiteuta i el domini

Abans del règim senyorial, la pagesia tenia la propietat alodial de la terra. Les terres alodials –els alous– podien ser venudes, empenyorades, deixades en herència... El marc jurídic era diferent a l'actual del món capitalista, per això no hem de confondre la propietat alodial amb la propietat privada capitalista.

directe o propietat eminent que conserva qui fa el contracte –generalment un senyor- i aquest grau de propietat el permet obtenir una renda anual en forma de censos i parts de fruits. En el cas de venda del domini útil per part del pagès emfiteuta, qui té el domini directe pot comprar el domini útil en primera instància o autoritzar la transacció, percebent un lluïisme que es fixa com una proporció sobre el preu (generalment a la Catalunya occidental entre un cinquantè i un terç). El comprador del domini útil ha de pagar el preu acordat amb el venedor i, a més, el lluïisme al senyor. La durada de l'emfiteusi pot ser des de dos o tres generacions a l'edat mitjana fins la perpetuïtat, generalment més freqüent a l'edat moderna.

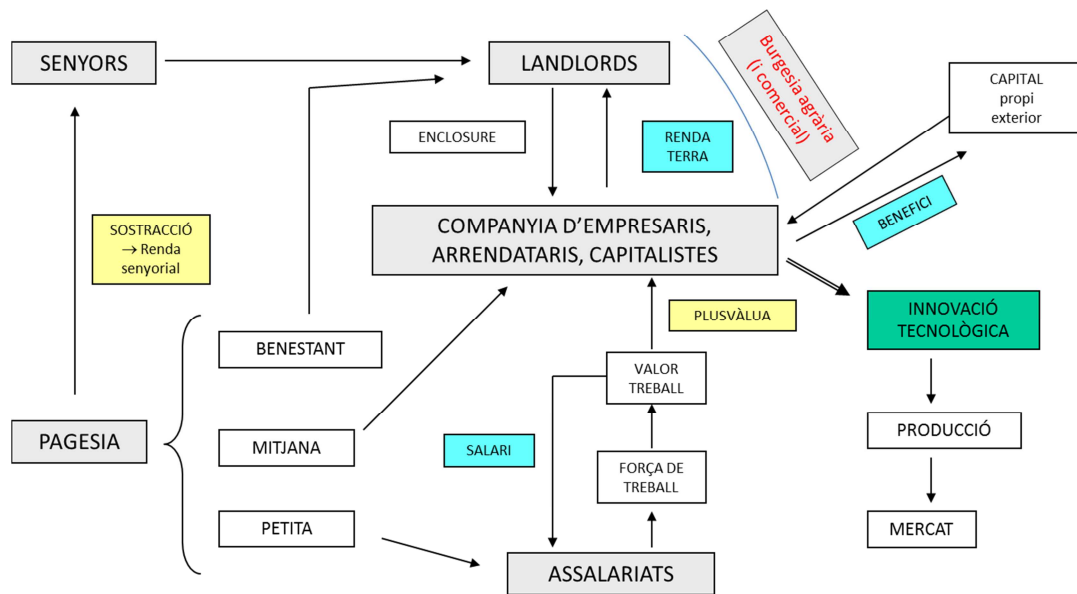
Les transformacions agràries a l'edat moderna. Tres vies:

- o *Segona servitud a Europa oriental.* A Europa occidental ja s'havia suprimit la servitud. A l'oriental –a l'est del riu Elba- s'implanta la servitud de la gleba. Els serfs han de treballar gratuïtament de tres a cinc dies setmanals a les reserves senyorials per produir cereal i carn a preu barat exportable a Europa occidental. Desenvolupament dels intercanvis comercials desiguals, ja que Europa occidental ven productes manufacturats a uns preus relatius més elevats.
- o *Manteniment del règim senyorial a Europa occidental en general,* malgrat la pèrdua de poder adquisitiu de la renda senyorial. La noblesa col·labora amb les monarquies absolutes per tal d'evitar pèrdues de renda real. A Castella el rei, per tal d'obtenir fons, ven pobles reials que esdeven senyorials.
- o *Transició cap al capitalisme a Anglaterra i Holanda.*

Transició cap al capitalisme a Anglaterra (XVI-i XIX)

- o en l'esquema adjunt s'explica com es passa de la relació senyors/ pagesia a burgesia agrària/ assalariats. És un procés que comença al segle XVI però que no acaba fins les primeres dècades del segle XIX. Per tant és l'esquema que presenta l'origen del capitalisme agrari. Són senyors els qui, a la primera meitat del segle XVI, articulen aquest capitalisme agrari, per allunyar-se dels problemes que l'augment dels preus (revolució dels preus del segle XVI a Europa) genera en fer perdre poder adquisitiu a les rendes senyorials en diners. Seguiu l'explicació detallada que es fa a classe.
- o noves institucions → propietat privada contra els usos i bens comunals
- o només el treball genera valor. Una part d'aquest valor va al treballador com a remuneració per la venda de la seva força de treball, l'altra part és la plusvàlua –valor del treball que no percep el treballador- que permet l'acumulació de capitals. Aquesta explicació s'aplica també al capitalisme industrial.
- o els *landlords* i la companyia d'arrendataris constitueixen la burgesia agrària i comercial, ja que obtenen la seva riquesa a partir de la plusvàlua que es transforma en benefici del capital o en renda de la terra per al propietari.
- o origen de la classe obrera → procés d'acumulació originària de capital = procés històric de separació del productor dels mitjans de producció.
- o sobre la revolució agrària anglesa hi ha dos visions:
 - visió tradicional: és a les “enclosures” on es fan els grans avenços de la revolució agrària anglesa.
 - visió actual (a partir d'estudis com els de Robert Allen): entre 1600 i 1740 són els petits pagesos (*yeomen*) els que en els camps oberts (*openfields*) posen a punt les rotacions de cultiu que caracteritzen la revolució agrària anglesa. El paper de les grans explotacions (“enclosures”) serà més evident a partir de mitjan segle XVIII, moment en què creixen de manera important mitjançant les lleis del Parlament.

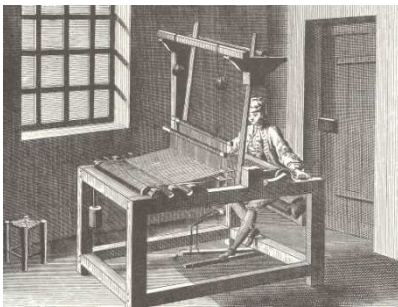
Transició cap al capitalisme a Anglaterra (XVI-i XIX)

La protoindústria [putting out system o domestic system] segons Franklin Mendels

- o treball fet a casa per part dels membres de la família → indústria rural dispersa
- o gran creixement a partir del segle XVII pels preus de les manufactures a la baixa i salaris reals a l'alça, la qual cosa implica que es busqui mà d'obra més barata al camp, on no hi ha gremis que controlen la producció i els salaris.
- o principalment al sector tèxtil, però no exclusiva.
- o empresaris – comerciants que aporten les eines i la primera matèria
- o donen una remuneració (no salari) a les famílies segons el fil o teixit produït
- o exportació fora de la regió: mercat nacional (interior) i internacional
- o especialització manufacturera regional ⇒ intercanvis entre regions agràries [que venen una part important de la seva producció agrària] i regions manufactureres [petits pagesos que necessiten ingressos complementaris] ⇒ impuls a la comercialització
- o protoindustrialització com a fenomen regional

- o emancipació del capital industrial respecte del capital comercial

Crisi de la protoindústria

- o augment dels costos de transport al segle XVIII (cada cop cal anar més lluny per trobar famílies pageses)
- o millores productives limitades al XVIII
- o a Anglaterra predomina fins 1820, moment en que la fàbrica es generalitza. La protoindústria ja no pot competir.

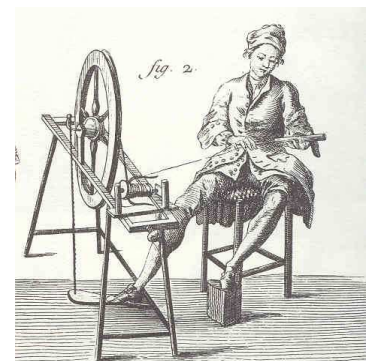
Interpretacions

- o Mendels → la protoindústria com a primera fase de la industrialització capitalista.
- o Berg → la protoindústria no sempre deriva en industrialització.
- o Kriedte, Medick et al. → la protoindústria com a procés que posa en crisi el règim senyorial i contribueix al desenvolupament del capitalisme.

El comerç a l'edat moderna: idees bàsiques

segle XVI

- o Desenvolupament dels intercanvis comercials desiguals entre Europa oriental (treball servil) i occidental (treball lliure). Aquesta exporta manufactures a l'Europa oriental i importa

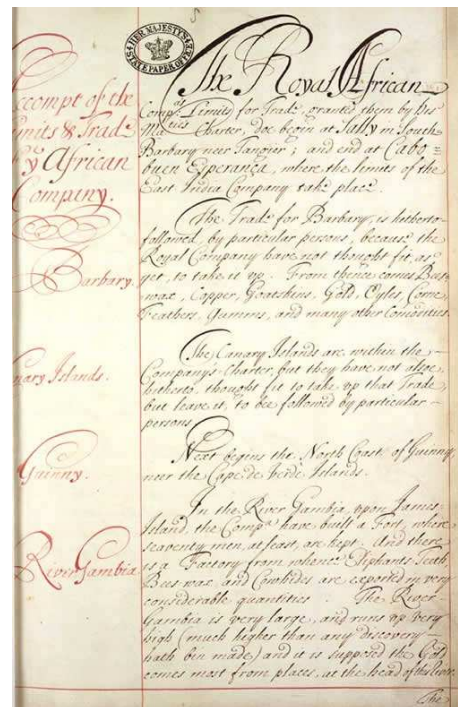
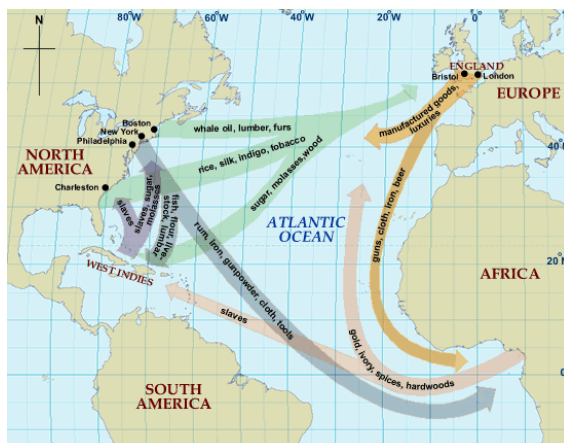
productes alimentaris com blat i ramat en viu. Són intercanvis desiguals ja que els preus de les manufactures són superiors en termes relatius als preus dels productes primaris.

- o peça clau: Sevilla, a Espanya; monopoli de la Casa de Contratación [obtenia plata a Bolívia i Mèxic $\Rightarrow$ força impulsora]. La plata servia per pagar les manufactures estrangeres que anaven a Amèrica, la despesa militar i el deute de l'estat. Els banquers genovesos i els comerciants italians, anglesos i holandesos van arribar a dependre del comerç amb Espanya; necessitaven or i plata per comprar al Llevant, Bàltic o Noruega, ja que $I > E$. Espanya: posició central del comerç però sense dominar l'economia europea.

segle XVII

- o imperis d'Espanya i Portugal força controlats per França i Anglaterra, respectivament. A partir de començaments del segle XVII comencen a reduir-se els vaixells que van i venen des de Sevilla a les colònies americanes. A la segona meitat del XVIII canvia, però, finalment, els imperis espanyol i portuguès acaben controlats per Anglaterra
- o XVII primacia del capital comercial sobre el manufacturer (de la circulació sobre la producció)
- o desenvolupament comercial generalitzat, però modern només a Europa central, zona Bàltic i mar del Nord i costes atlàntiques.
- o colonialisme: pas del sistema colonial extractiu (or i plata, principalment) al de plantacions amb treball esclau.
- o Els portuguesos tenen un paper molt rellevant –no exclusiu– en el tràfic d'esclaus africans.
- o el comerç d'ultramar tradicional [metalls preciosos i espècies] $\neq$ al comerç del sucre del XVII [és el primer producte de consum de masses]
- o caràcter monopolístic del comerç amb les colònies, recolzat pels estats
 - Companyia Holandesa de les Índies Occidentals
 - Royal African Company, 1672

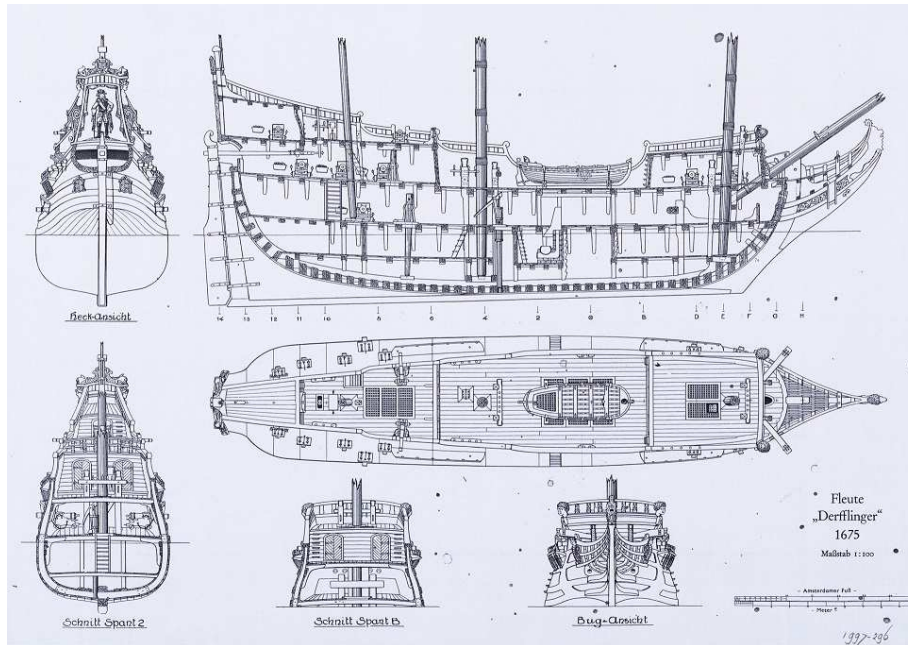
http://www.nationalarchives.gov.uk/pathways/blackhistory/africa_caribbean/britain_trade.htm

- Casa de Contractació de Sevilla.
- Casa d'Indies (Portugal).
- nord-oest: *charters*, corporació de dret públic encaminada al guany (dividends alts)

- o Al segle XVII Holanda és la primera potència atlàntica.
- o Holanda: especialitzada en V costos: *fluitschip* [costa la meitat i la meitat de tripulació]; quan el comerç es basa en draps de llana, sedes, espècies i productes colonials, Holanda

Fluitschip holandès.

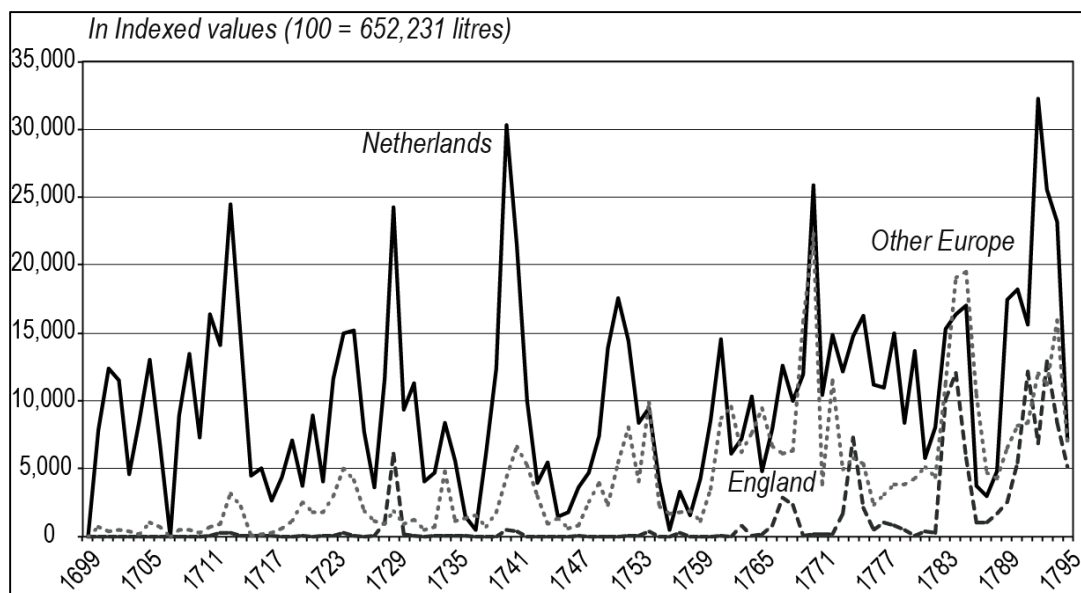

pot competir. La flota holandesa era el 1670-80 més gran que la d'Anglaterra, Espanya, França, Portugal i Alemanya juntes.

o Triangle: Holanda - golf de Biscaia - Bàltic [Danzig].

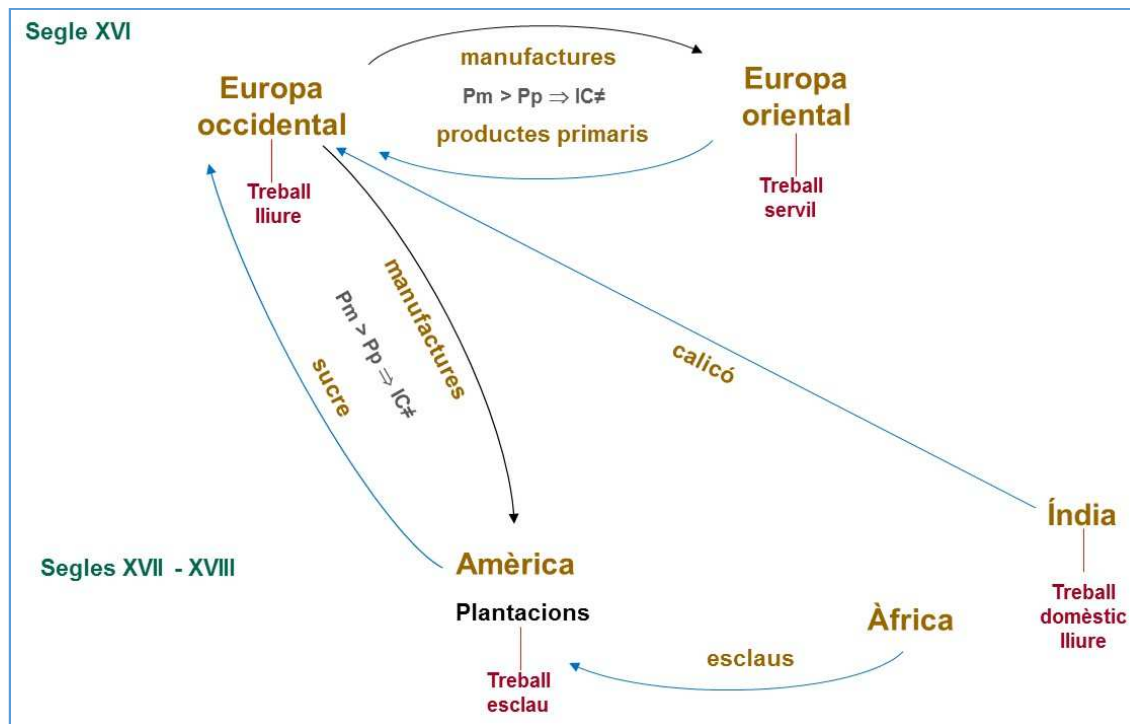
o Actes de Navegació (XVII) i guerres anglo-holandeses que permeten que Anglaterra emergeixi com a primera potència colonial.

Geography of grain exports from the Baltic, 1699-1795.

Werner F. Y. Scheltjens, « The Changing Geography of Demand for Dutch Maritime Transport in the Eighteenth Century », *Histoire & mesure* [En ligne], XXVII-2 | 2012, mis en ligne le 31 décembre 2015, consulté le 05 avril 2017. URL : <http://histoiremesure.revues.org/4530>.

Observeu aquest gràfic en relació amb l'esquema següent.

amplieu aquest mapa amb les fonts recomanades pel professor

segle XVIII

- Anglaterra esdevé la primera potència atlàntica i a partir del segle XIX mundial, fins que, després de la Primera Guerra Mundial, és superada pels Estats Units.
- element dinàmic per a Anglaterra: les reexportacions del món colonial [tabac, sucre] o de la Índia [calicó (tela de cotó)] cap a Europa.
- Índies occidentals i sud d'EEUU → venen cotó per a Anglaterra
- malgrat la separació (1776), continuen les exportacions angleses a EEUU, que ja no pot ser considerat perifèria pel creixement que té.
- A Anglaterra, predomini del capital industrial sobre el comercial (en part gràcies a la protoindústria). Això anirà sent així a altres països tal i com s'endinsin dins la revolució industrial.
- La Companyia Holandesa de les Índies Orientals (VOC) té al segle XVIII un intens comerç amb Àsia.

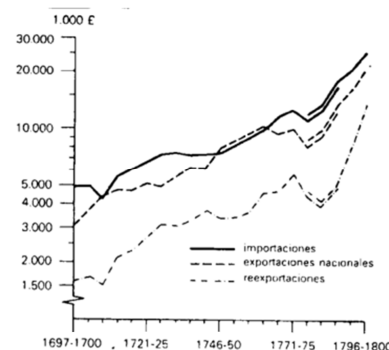

FIGURA 24

Comercio exterior de Inglaterra y Gales, 1697-1790, y de Gran Bretaña, 1776-1800 (promedios quinquenales en miles de £)

FUENTE: Mitchell y Deane, *Abstract* (vid. fuentes figura 21), pp. 279-281.

El comerç amb la Índia

- al segle XVII la Índia té un saldo comercial positiu amb Europa. El calicó és un teixit de cotó que fabrica i ven a Europa i és molt apreciat. Diversos comerciants europeus comencen a implicar-se en el comerç intraasiàtic per treure'n benefici.
- al segle XVIII diversos països posen obstacles a l'arribada de calicós de la Índia. Per exemple, lleis de calicó d'Anglaterra (1701, 1721). La Índia és colonitzada per Gran Bretanya.
- al segle XIX Gran Bretanya destrueix la protoindústria índia i obliga a comprar productes fets a

les regions industrials angleses. Si no fos per això, la Índia, tal vegada, hagués pogut ser la primera en fer la revolució industrial en un altre continent diferent a Europa.

Transició del feudalisme al capitalisme

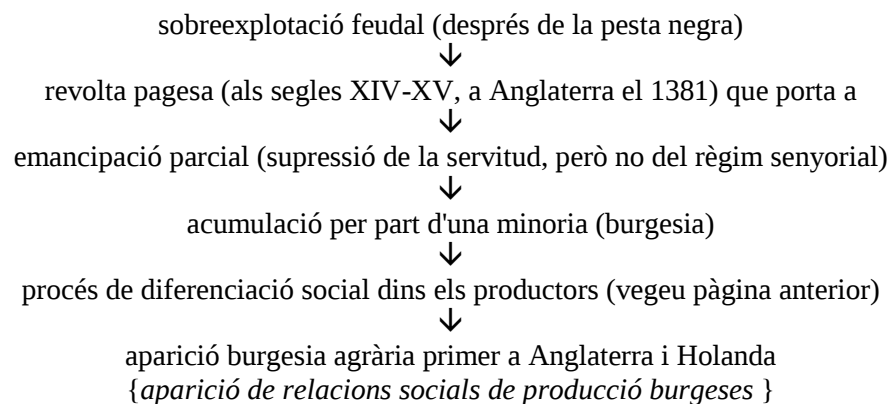
o Primer debat

- Dobb → paper de les transformacions dins la societat en la línia estudiada amb les *enclosures*, sense negar el paper del comerç en determinades situacions com a element complementari.
- Sweezy → paper del comerç i de la burgesia comercial. És difícil d'acceptar ja que, per exemple, la burgesia comercial s'aprofita dels intercanvis desiguals entre Europa oriental (serfs) i occidental (lliures però sotmesos al règim senyorial, ja que després de les revoltes pageses de la Baixa Edat Mitjana no hi ha servitud de la gleba). O els comerciants que comercien amb les plantacions amb esclaus. Això no significa que no hi hagi burgesia comercial que sí que afavoreix el capitalisme de manera clara, com els comerciants anglesos que desenvolupen el mercat interior al segle XVIII.

o Segon debat

- Brenner → només el model anglès [burgesia agrària/assalariats] pot generar creixement econòmic.
- Wallerstein → paper del comerç. Obra important, citada a la bibliografia, sobre la formació d'un mercat mundial.
- Kriedte, Medick, et al → com hem vist, per a zones protoindustrials, el comerç i les transformacions de la societat juguen un paper en la transició. Se supera la dicotomia causes interiors / causes exteriors.

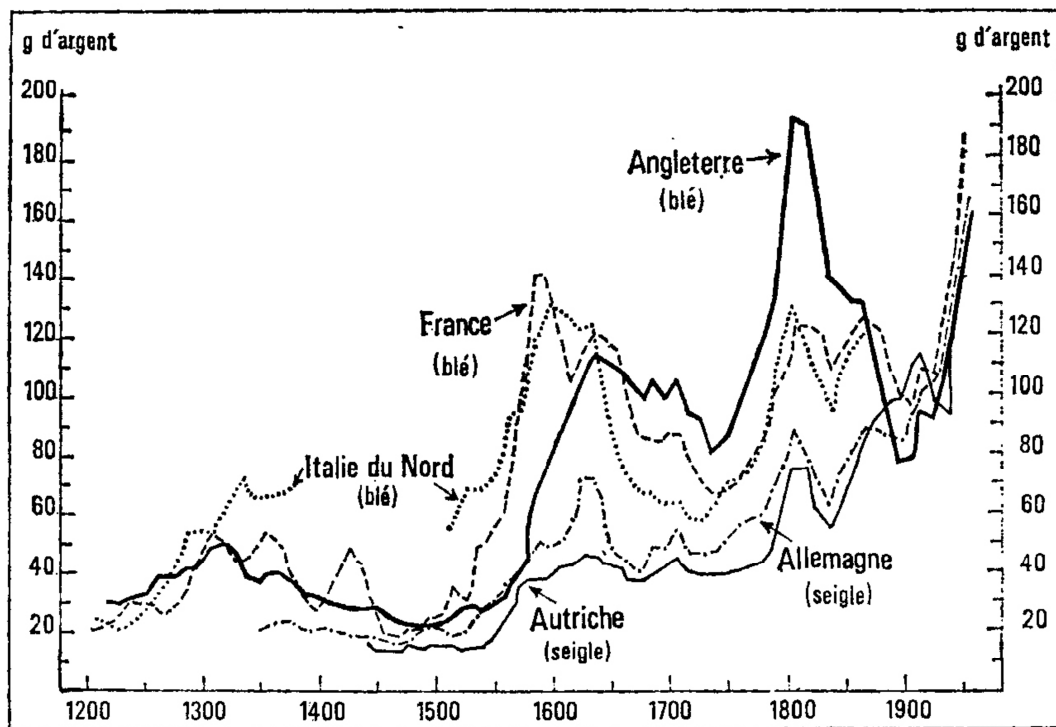
Model de Maurice Dobb de transició del feudalisme al capitalisme (inspirat en el cas anglès)

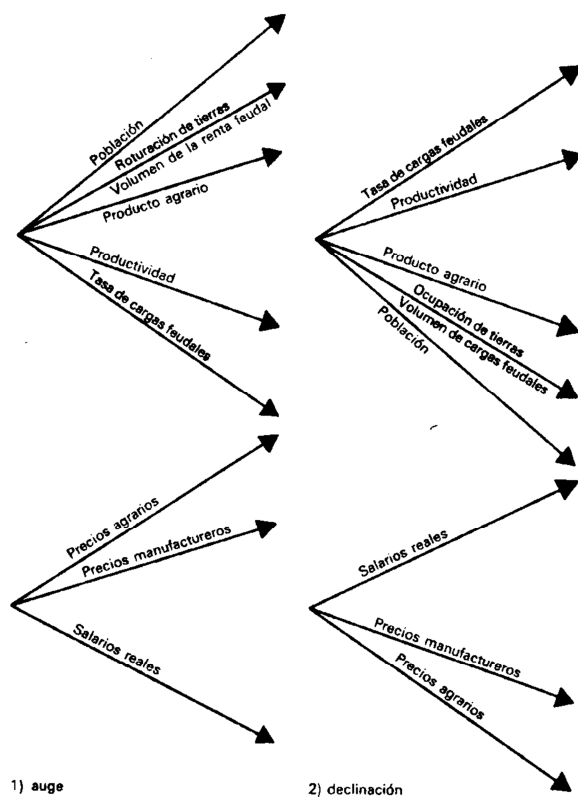
conclusió: la transició cap al capitalisme es basa, en general a Europa, en factors interns com hem vist en el cas anglès, tot i que, en ocasions, el paper del comerç hi pot jugar un paper important. La burgesia implicada en el comerç amb Europa oriental (segona servitud) o amb les plantacions de canya de sucre de centreamèrica (treball esclau) no contribueixen al desenvolupament del capitalisme en aquelles societats, mentre sí que ho fa la burgesia comercial anglesa o els empresaris-comerciants impulsors de la protoindústria a Anglaterra, Flandes, i altres regions europees.

MOVIMENT SECULAR I CONJUNTURES A EUROPA OCCIDENTAL
Preu dels cereals panificables en grams de plata per 100 kg

ABEL, W. (1973): *Crises agraires en Europe (XIIIe.-XXe. siècle)*. Paris: Flammarion.

Model de Guy Bois

- model dinàmic i global ≠ model neomaltusià
- model teòric que es fonamenta en els canvis històrics d'una majoria de societats europees.
- Edat Moderna: auge: XVI, XVIII; crisi: XVII.

FIGURA 2

*Las fluctuaciones seculares del feudalismo europeo
(representación esquemática)*

FUENTE: G. Bois, *Crise du féodalisme*, Paris, 1976, pp. 357, 359 (modificado).